

УДК 94(477.62):332.832.2«1965/1985»

ОЛЕНА ШИМКО

м. Краматорськ

martensit79@mail.ru

ЖИТЛОВЕ БУДІВНИЦТВО У ДОНБАСІ У 1965–1985-х РОКАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Розглядаються питання формування і здійснення державної політики щодо інтенсифікації житлового будівництва у 1965–1985-х рр., рішення партії, уряду та місцевої влади щодо цього, висвітлення розміру квартирної плати, появи нових міст у регіоні, ліквідації непристосованого та аварійного житла, рівень забезпеченості житлом різних категорій населення, незадоволення населення невирішеністю житлового питання, введення в дію житла по п'ятирічкам.

Ключові слова: житло, Донбас, квартирна плата, домобудівний комбінат, барак.

Житло було, є і завжди буде однією з базових потреб нормального життя кожної людини, незалежно від країни проживання. У радянській Україні житло було також стимулом відповідних суспільних змін, важелем соціальної інженерії вищого керівництва країни. Житло було нагородою за довгу, сумлінну працю, лояльність по відношенню до партії та уряду, нарешті дієвим методом впливу на громадянина. Житлова криза супроводжувала весь період існування СРСР, тому вирішення цієї проблеми було дуже важливим і актуальним в усі періоди, у тому числі і в середині 1960-х – середині 1980-х років. Дослідження цієї проблеми є дуже важливим і актуальним для істориків та соціологів.

Мета роботи – охарактеризувати стан житлового будівництва у Донбасі у 1965–1985-х роках, простежити динаміку змін у цьому питанні, висвітлити державну політику щодо забезпечення населення житлом. Новизна роботи полягає у власному авторському підборі, аналізі та систематизації джерел для дослідження. Історіографічна база складається з постанов партії та уряду, матеріалів з'їздів, на яких визначалася політика держави у царині житлового будівництва [3; 4; 5; 6; 9; 10]. Також використовувалися архівні дані та матеріали статистики [13; 16], роботи радянського періоду, які, не дивлячись на явну заангажованість, містять значний пласт фактичних даних [1; 2; 8; 11; 12], та сучасні узагальнюючі дослідження, одним з аспектів яких є розгляд цього питання [14; 15].

У 1960-х роках всюди вводилися в експлуатацію нові домобудівельні комбінати, реконструювалися старі. Це створило умови для поступового підвищення рівня індустріалізації домобудування. У Горлівці, наприклад, у 1961 р. був побудований лише один крупнопанельний житловий дім, а у 1964 р. – вже 17 [1, 45]. Влада звітувала, що монтаж будинків з конструкцій, виготовлених відповідно до нових технологій, сприяв максимальному скороченню строків будівництва, підвищенню продуктивності праці та зниженню вартості будівельних робіт. Так, у Донецькому домобудівному комбінаті № 1 це дало можливість на 50% підвищити продуктивність праці, добитися у 1970 р. зниження собівартості будівництва на сотні тисяч карбованців. У Донецьку було введено у дію два домобудівельних комбінати потужністю 140 тис. кв. м. та 70 тис. кв. м. житла на рік, а також заводи «Буддеталь» комбінату «Донецькжитлобуд» та інші підприємства з виробництва будівельних конструкцій зі збірного залізобетону [2, 119].

Для ліквідації вищеназваних недоліків у другій половині 1960-х років було прийнято кілька постанов партії та уряду. XXIII з'їзд КПРС прийняв рішення про розширення у 1,3 рази об'єму житлового будівництва та підвищення його якості. Планувалося побудувати за рахунок державних капітальних вкладень та коштів житлово-будівельної кооперації у містах, робітничих поселеннях та радгоспах будинків загальною площею більше на

100 млн м² більше, ніж у минулому п'ятиріччі [3, 257]. У свою чергу XXIII з'їзд КПУ запланував, що за п'ять років новосілля відсвяткують більше 1,5 млн родин, а силами колгоспів у сільській місцевості буде побудовано 500 тис. житлових будинків [4, 110]. У 1967 р. центральна влада зобов'язала обласні, міські та районні центри вжити заходи з покращення експлуатації житлового фонду, його технічного та санітарного стану, підвищити рентабельність житлового господарства [5, 576–579]. А у 1969 р. знову відмічались недоліки у типових проектах житла, які не передбачали необхідних зручностей для мешканців. У цих проектах недостатньо враховувались природно-кліматичні та інші особливості різних районів країни, була невеликою площа підсобних приміщень (кухня, ванна кімната, коридор). Серед негативів відмічався також шаблонний вигляд житлових будинків, одноманітна та неприваблива архітектура більшості міст. Після прийняття у травні того ж року відповідної постанови, в країні все ширше почали застосовуватися проекти з кращим облаштуванням та більшою площею квартир, висотою стель [6, 375–380]. У другій половині 1970-х років почалося масове спорудження житлових будинків за новими проектами з покращеним плануванням квартир.

Ради Донбасу регулярно розглядали на своїх засіданнях питання житлового будівництва. Так, 25 березня 1967 р. Луганська обласна Рада розглянула на своїй сесії питання «Про хід виконання соціалістичних зобов'язань на честь 50-річчя Жовтня по будівництву житла в області». Відзначалося, що у 1966 р. по будівництву житла в області план був не виконаний на 3%, тому висувалося завдання здійснення суворого контролю за якістю будівництва житла, для чого рекомендувалося на всіх провідних будовах створити депутатські пости. А виконком Донецької обласної Ради у листопаді 1969 р. обговорив результати перевірки діяльності виконкому Донецької міської ради та її відділів з виконання постанов облради «Про заходи з поліпшення якості житлово-цивільного будівництва» та «Про заходи з поліпшення якості будівництва, будівельних матеріалів і виробів у Донецькій області». Реалізація намічених заходів приз-

вела до збільшення чисельності будинків, прийнятих з оцінками «добре» та «відмінно», у роки восьмої п'ятирічки зросла до 73% проти 49% у 1961 р. [7, 120].

У 1970–1980-ті роки інтенсивно забудовувалися місцевості між робітничими селищами, що сприяло їх об'єднанню у міські житлові масиви. Так виникли міста Северодонецьк, Молодогвардейськ, Українськ та багато інших. Нове житло видавалося з розрахунку на одну родину. І якщо, наприклад, у Комунарську у 1966 р. у 60% квартир жили по три родини, то у 1976 р. таких багатонаселених квартир залишилося трохи більше 3%. При будові населених пунктів Донбасу будівельники приймали до уваги специфіку шахтарського регіону – осідання ґрунту над шахтними розробками, брак вільних земель. Тому міста росли вгору, зводилися будівлі високої поверховості, приймалися особливі проектні рішення [8, 339].

XXIV з'їзд КПРС знову наполягав на необхідності у наступній п'ятирічці підвищити якість та скоротити строки будівництва житлових будинків, покращити їх архітектуру та зовнішній вигляд, здійснити перехід до будівництва житла за новими типовими проектами, які передбачали більш зручне планування, краще оздоблення та обладнання квартир. Планувалося побудувати житлові будинки загальною площею 565 575 млн кв. м., сприяти індивідуальному житловому будівництву [9, 286]. Про це ж говорив у 1971 р. у звіті ЦК КПУ XXIV з'їзду Комуністичної партії України його перший секретар П. Шелест. Він відзначив, що сучасним архітекторам, проектувальникам та будівельникам необхідно подолати шаблонність у плануванні житлових масивів, одноманітність у забудові, ширше використовувати кращі зразки вітчизняної та світової архітектури. Нові споруди площі та магістралі повинні бути зручними для людей, прикрашати міста та села [10, 30]. На середину 1970-х років у країні ще на 0,3 м² не була досягнута санітарно-гігієнічна житлова норма на одну людину (9 м²). Це враховувалось при заселенні нових будинків, тому середньодушова житлова забезпеченість при їх заселенні була у 1965 р. 12,4 м², у 1970 р. – 13,1 м², а у 1975 р. – 13,9 м² [11, 27–28].

Досить важливим було питання квартирної плати. У розмірах квартирної плати не були відображені ступінь благоустрою житла, його місцезнаходження, поверх, ізольованість проживання та інші якісні показники житлових умов. Нерідко це призводило до того, що родини, які мали неоднакові житлові умови, однаково оплачували житлову площу. У 1965 р. будівництво 1 м² житлової площі коштувало 120 крб., а у 1985 р. – вже близько 200 крб. Максимальна ж квартирна плата за 1 м² житлової площі, встановлена ще в кінці 1920-х років, складала у середньому 13 коп. на місяць, у той час, коли тільки утримання одного квадратного метра житлової площі обходилося державі щорічно більше, ніж у 7 крб. [12, 276, 278].

У таблиці 1 репрезентовано ведення у дію загальної площі житлових будинків у Донецькій області у середині 1960 – середині 1980-х років. Як ми бачимо, введення у дію житла за 1965–1985-ті роки істотно скоротилося. Абсолютні показники скорочення за двадцять розглянутих років склали загалом майже 10%. Житлової площі було побудовано державними, кооперативними організаціями та підприємствами у одинадцятій п'ятирічці менше, ніж у восьмій, на 1,3%, робітниками та службовцями – на 22,4%, а колгоспниками, колгоспами та колгоспною інтелігенцією – на 46% менше. Загальна площа новобудов поступово скорочувалася протягом усього періоду: у дев'ятій п'ятирічці, порівняно із попередньою, вона скоротилася на 2,1%, у десятій – на 2,6%, а у одинадцятій – майже на 5%. Житлова площа, побудована державними та кооперативними підприємствами спочатку збільшувалася:

у дев'ятій п'ятирічці на 3,3%, у десятій – на 3,6%, але з початку 1980-х років почала скорочуватися, і у одинадцятому п'ятиріччі скоротилася майже на 8%. А от житло, побудоване робітниками, службовцями та колгоспниками, спочатку зменшувалося, а з початку 1980-х років почало зростати. Значне скорочення державного будівництва та невирішене житлове питання змушувало громадян вирішувати цю нагальну проблему самостійно, не сподіваючись на державу, особливо це стосувалося сільської місцевості. У робітників та службовців зменшення будівництва у дев'ятій п'ятирічці склало 12,5%, у десятій – 14%, а у одинадцятій житлова площа новобудов зросла на 3,2%. Колгоспники та колгоспи у дев'ятому п'ятиріччі збудували на 22% менше, ніж у восьмій, у десятій – на 43,7% менше, ніж попереднього періоду, а у одинадцятій – на 23% більше.

Таким чином, ми бачимо значне скорочення державного, індивідуального та кооперативного будівництва у 1965–1985-х роках. Збільшення введення у дію житла робітниками, службовцями та колгоспниками у першій половині 1980-х років не вирішило проблему та не змінило загальну картину скорочення житлового будівництва.

Головними причинами зниження темпів житлового будівництва було повільне впровадження індустріальних методів будівництва, нестача будівельних потужностей. Але хронічна нестача житла при істотному збільшенню житлового фонду області пояснювалася також занадто швидким зростанням міського населення. Якщо у 1951 р. міське населення Донецької області становило 78%,

Таблиця 1

Введення у дію житлових будинків (загальна площа, тис. кв. м.) [13, 201]

Роки	Усього побудовано	У тому числі:		
		Держ. та копер. підприємствами	Робітниками, службовцями	Колгоспами, колгоспниками
Восьма п'ятирічка (1966–1970)	1008	6949	2433	656
Дев'ята п'ятирічка (1971–1975)	9822	7182	2128	512
Десята п'ятирічка (1976–1980)	9558	7441	1829	288
Одинадцята п'ятирічка (1981–1985)	9101	6859	1888	354

то на початку 1980-х років – 90%. У Ворошиловградській області 87% населення також мешкало у містах [14, 235].

Так, наприклад, невирішеність житлової проблеми була однією з причин, які впливали на плінність кадрів у вугільній промисловості. За даними соціологічного опитування, у 1976 р. майже п'ята частина робітників, які звільнювалися з шахт, робили це з причини відсутності житла [15, 201]. Станом на 1971 р. по підприємствам вугільної галузі було у чергах на отримання житла тих, хто зовсім був не забезпечений житлом 232 тис. родин, тих, хто був забезпечений менше 6 кв. м. на людину – 11 тис., тих, хто проживав у аварійному житлі – 1,5 тис., у бараках – 992 родини, та у механічних зонах шахтних териконів – 6,6 тис. родин. Аналогічно важким було становище із забезпеченням житлом на підприємствах чорної металургії та машинобудування. Так, наприклад, якщо по підприємствах металургії Донецької області у 1966 р. було виділено 137 тис. кв. м. житла, то у 1970 р. – тільки 73 тис. Підприємствам машинобудування було виділено у 1966 р. 46,9 тис. кв. м. житла, а у 1970 р. – лише 29,5 тис. [16, 83–84].

Отже, протягом усього досліджуваного періоду спостерігалось постійне і досить швидке зростання кількості міського населення, що призводило до необхідності постійного житлового будівництва у великих об'ємах. Масове будівництво, розпочате ще М. Хрущовим у другій половині 1950-х років, поступово прискорювалося керівниками, які прийшли йому на зміну. У містах виникали безмежні житлові квартали, які залишали бажати кращого з точки зору комфорту, якості та архітектурного дизайну. Але сам факт збільшення кількості житла був дуже важливим. Більша частина міського населення, на відміну від попередніх десятиріч, коли люди були вимушені жити або у комунальних квартирах або у непристосованому, аварійному житлі, тепер мала окремі квартири. Звичайно, у цьому процесі були чисельні недоліки, пов'язані, в основному, із залишковим принципом виділення коштів на соціальну сферу в цілому та житлове будівництво зокрема, неуважним та презирливим ставленням до буденних проблем пересічних громадян з боку керівництва.

Подальшого дослідження потребують питання житлового будівництва на селі, надання квартир пільговим категоріям населення, участь у житловому будівництві кооперативних підприємств.

Список використаних джерел

1. Кравченко В. Діяльність місцевих рад Донбасу щодо поліпшення житлово-побутових умов трудящих 1961–1970 рр. // УІЖ. — 1981. — № 11 — С. 119.
2. Материалы XXIII съезда КПСС. — М. : Политиздат, 1966. — 304 с.
3. Материалы XXIII съезда Коммунистической партии Украины. — К. : Политиздат, 1966. — 118 с.
4. Постановление Совета Министров СССР от 26 августа 1967 г. «О мерах по улучшению эксплуатации жилищного фонда и объектов коммунального хозяйства» // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам : Сб. док. / Т. 6 (доп.) 1966 январь — июнь 1968 / сост. К. У. Черненко, М. С. Смиртюков. — М. : Политиздат, 1968. — 816 с.
5. Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 28 мая 1969 г. «О мерах по улучшению качества жилищно-гражданского строительства» // Забота партии и правительства о благе народа. Сборник документов. Окт. 1964–1973 / сост. К. У. Черненко, М. С. Смиртюков. — М. : Политиздат, 1974. — 847 с.
6. Кравченко В. Діяльність місцевих рад Донбасу щодо поліпшення житлово-побутових умов трудящих 1961–1970 рр. // УІЖ. — 1981. — № 11 — С. 120.
7. История рабочих Донбасса. В 2-х т. Том второй: Рабочие Донбасса в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму / Редкол. А. В. Лихолат, Ю. А. Курносов, Л. А. Шевченко. — К. : Наукова думка, 1981. — 431 с.
8. КПСС. Съезд, 24-й. Стенографический отчет, 30 марта — 9 апреля 1971 г. В 2-х т. Т. II. — М. : Политиздат, 1971 — 592 с.
9. Отчет Центрального Комитета КП Украины XXIV съезду Коммунистической партии Украины. Доклад первого секретаря ЦК КП Украины тов. П. Е. Шелеста 17 марта 1971 г. // Коммунист Украины. — 1971. — № 3 — С. 5—48.
10. Бронер Д. Жилищное строительство и демографические процессы / Д. Бронер. — М. : Статистика, 1980. — 80 с.
11. Социальная сфера. Преобразование условий труда и быта / отв. ред. В. Н. Иванов. — М. : Наука, 1988. — 336 с.
12. Донецкая область за 70 лет. Стат. сб. / ЦСУ УССР. Стат. управление Донецкой области. — Донецк, 1987. — 252 с.
13. Саржан А. О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга полов. 40-х – кін. 80-х рр. XX ст. : монографія / А. О. Саржан. — Донецьк : ООО «Лебедь», 2004. — 412 с.
14. Вугільний Донбас у другій половині XX ст. : колективна монографія / під ред. З. Г. Лихолобової. — Донецьк, 2001. — 339 с.
15. ДАДО — Ф. Р-920 — Оп. 2 — Спр. 1830.

ELENA SHIMKO
Kramatorsk

HOUSING IN THE DONBASS IN 1965–1985-ies: PROBLEMS AND SOLUTIONS

The questions of the formation and implementation of public policies to intensify housing construction in 1965–1985's., The decision of the party, government and local authorities in this respect, highlighting the size of rents, new towns in the region, the elimination of the unfit and emergency housing, the level of housing different categories of population dissatisfaction of unresolved housing, the housing commissioning in five years.

Keywords: housing, Donbass, rent, house building factories, barracks.

ЕЛЕНА ШИМКО
г. Краматорск

ЖИЛИЩНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО В ДОНБАССЕ В 1965-1985-х ГОДАХ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

Рассматриваются вопросы формирования и осуществления государственной политики по интенсификации жилищного строительства в 1965–1985-х гг., решения партии, правительства и местной власти относительно этого, освещается размер квартирной платы, появление новых городов в регионе, ликвидация непригодного и аварийного жилья, уровень обеспеченности жильем разных категорий населения, недовольство населения нерешенностью жилищного вопроса, введение в действие жилья по пятилеткам.

Ключевые слова: жилье, Донбасс, квартирная плата, домостроительный комбинат, барак.

Стаття надійшла до редколегії 20. 01.2017